

16. tematika

A modern demokráciák 17–18. századi gyökerei (angol alkotmányos monarchia, az Egyesült Államok létrejötte és alkotmánya)

I. AZ ANGOL ALKOTMÁNYOS MONARCHIA

1. A Stuartok bukása

Az angol alkotmányos monarchia kialakulását az angol forradalom lezárulása tette lehetővé. Az angol parlament 1660-ban azzal a feltétellel hívta vissza a Stuartokat a trónra, hogy érvényben maradnak a király jogkörét korlátozó parlamenti jogok.

A gyakorlatban azonban az uralkodók (II. Károly és II. Jakab) fokozatosan növelték saját jogkörüket, azaz elkezdődött a restauráció hatalmi szempontból is. A II. Jakab bukásához vezető, a parlament és a Stuartok között egyre erősödő konfliktus azonban elsősorban vallási és csak másodsorban politikai természetű volt. A katolicizmus fokozatos erősödése (pl. II. Jakab a fiát katolikusnak kereszteltette) a parlamenti erőket arra ösztönözte, hogy új uralkodót keressenek Anglia trónjára.

Végül Orániai Vilmost, Hollandia helytartóját, II. Jakab protestáns vejét hívták meg a trónra. Jakab Franciaországba menekült, Vilmost és feleségét (a szintén protestáns Máriát) pedig társuralkodókká koronázták (1689), de a végrehajtó hatalmat egyedül Vilmos gyakorolta. Az uralkodó jogkörét, a hatalmi ágak egymáshoz való viszonyát szabályozó Jognyilatkozat vagy Jogok Törvénye (Bill of Rights) című dokumentumot is 1689-ben adták ki. Jakab végül elfogadta az új uralkodópárt, azaz a hatalomváltás vérontás nélkül lezajlott, ezért a kortársak dicsőséges forradalomnak nevezték az eseményt. A békés átmenet jelentőségét az is növelte, hogy mintegy fél évszázados polgárháborúkkal tűzdelt zűrzavaros időszakot zárt le, és egy kiszámíthatóbb, biztonságosabb politikai rendszert ígért.

2. A Jognyilatkozat

A Jognyilatkozat megerősítette a parlament eddig megszerzett jogait: a király nem vehet ki adót és nem állíthat hadsereget parlamenti jóváhagyás nélkül. A parlament összehívásának és feloszlításának joga kizárólagosan az uralkodó kezében maradt, és nem határozta meg, hogy milyen sűrűn kell ezt megtenni. Újdonság volt viszont, hogy az uralkodó nem függeszthetett fel törvényt a parlament jóváhagyása nélkül, és nem mentesíthetett senkit a hatályos törvények alól, valamint, hogy egyértelműen kizárták a katolikusokat a trónöröklésből. Az alapvető szabadságjogok közé tartozó szólás-, vitatkozás és tárgyalás szabadságát csak a parlament korlátozhatta, semmilyen más országos vagy helyi testületnek ehhez joga nem volt. Fontos azonban kiemelni, hogy a Jognyilatkozat önmagában még nem tette Angliát alkotmányos monarchiává.

3. Az angol alkotmányos monarchia a 18. században

A parlament jogkörének folyamatos növelését az tette lehetővé, hogy a 18. században Anglia (1707-től, Anglia és Skócia uniójától Nagy-Britannia az állam neve) több olyan háborúban is részt vett (pl. spanyol örökösödési háború, osztrák örökösödési háború, hétéves háború), amelyek nagyon megterhelték a kincstárat. S mivel adót csak a parlament hozzájárulásával lehetett kivetni, ezért az adók megszavazásáért cserében a parlament elérte jogkörének növelését, pl. hogy beleszólást kapott a külpolitikába is. A hatalmi változások lehetővé tették, hogy Nagy-Britannia megszervezze világbirodalmának alapjait.

Az angol választások nyílt szavazással zajlottak, s a korabeli források szerint többször is előfordult, hogy a kormányok megpróbálván élni hatalmukkal – elsősorban szavazatvásárlással – befolyásolták a választásokat. Sem a parlament működése, sem a választások nem voltak tehát mentesek a visszaélésektől, konfliktusoktól, ám az alkotmányos rend ezektől nem rendült meg, sőt az idők folyamán egyre erősebb lett. Fontos garanciát jelentett, hogy már a Jognyilatkozat kimondta, a képviselők nem vonhatók felelősségre a parlamentben elmondottakért. E képviselői jog a mentelmi jog előzményének tekinthető.

Az alkotmányos monarchia a három államhatalmi ág szétválasztásának (hatalommegosztás) elvére épült. A törvényhozás a parlament, a végrehajtás a kormány, a bíraskodás pedig a bíróság feladata volt. A parlament a legfőbb hatalom, jellege nem változott a rendiséghez képest: kétkamarás, az alsóház képviseleti elven, felsőház, azaz a lordok háza születési előjog alapján működött. A törvényhozó hatalmat tehát a parlament gyakorolja, a király csak szentesíti a törvényeket, ez után lépnek életbe. A választás cenzusos (életkori, nemi, vagyoni), és mivel magas vagyoni határt szabtak meg, a lakosság szűk köre szólhat bele a politikai élet irányításába (7-8%). A kormány gondoskodik a parlament által hozott törvények végrehajtásáról, betartásáról, köteles az eredményekről a parlamentnek beszámolni. A kormány tehát a parlamentnek tartozik felelősséggel, nem a királynak. A kormány tagjai a miniszterek (különböző feladatkörök ellátásával megbízott tisztségviselők, szakemberek). A kormány élén a kormányfő (miniszterelnök) áll, akit a király nevez ki a választások során többséget szerzett pártból. Az igazságszolgáltatás, a bírói kar pedig független mindkét hatalmi ágtól. Összegezve tehát a király jogköre a miniszterelnök kinevezésén kívül, hogy a hadsereg főparancsnoka háború esetén, a törvényeket szentesíti, valamint a parlamentet összehívja, feloszlatja, a választásokat kiírja.

Angliában a 17. századtól politikai „pártok” működtek, a toryk és a whigek. A whig párt a szabadságjogokon, a királyi jogok korlátozásán és a népfeliségen alapuló (a 19. században létrejövő eszmerendszerek alapján liberális), a tory pedig az örökletes hatalmon, a tekintélytiszteleten, a társadalmi hierarchia elfogadásán alapuló, sokszor a katonikus vagy anglikán nézetekkel összekapcsolódó (utóbb konzervatívnak nevezett) eszmeiséget képviseli.

Az alkotmányossági alapelvek vagy más szóval biztosítékok – jórészt az angol alkotmányos monarchiának a felvilágosodás hatására bekövetkező változásai nyomán – a 18. század végére, a 19. század elejére alakultak ki. Ezek az elvek:

1. népfeliség v. népszuverenitás elve, azaz az állami főhatalom forrása a nép, ami egyet jelent a közhatalomban való széles körű állampolgári részvétellel;
2. népképviselet elve, azaz a képviseleti demokrácia intézményeinek működtetése;
3. a hatalmi ágak szétválasztásának és egyensúlyának elve, azaz a törvényhozó, végrehajtó, bírói hatalom szétválasztása;
4. törvényhozó szerv döntési jogosultsága, monopóliumhelyzete;
5. jogegyenlőség elve, azaz a törvény előtti egyenlőség;
6. jogállamiság elve, azaz csak az tilos, amit a törvény tilt, és csak az kötelező, amit a törvény rendel el. Minden eljárás csak törvényes alapon mehet végbe, és a törvények általánosak, nincsenek egyedi szabályok;
7. emberi jogok érvényesülésének elve.

II. A FELVILÁGOSODÁS

Lásd a 14. témakör I. pontját.

III. AZ USA SZÜLETÉSE

1. Az angol gyarmatok a hétéves háború előtt

Észak-Amerika gyarmatosítása a 16. században kezdődött avval, hogy a spanyolok dél felől érkezve elfoglalták Floridát, majd a Sziklás-hegység déli részét. A franciák a Kínába vezető észak-nyugati átjárót keresték, de a Szent Lőrinc-folyót fedezték fel, így jöttek létre a hugenotta telepek a part mentén. Az angolok a Hudson-öböl és az atlanti partok felől érkeztek, az első telepek azonban csak a 17. században jöttek létre Virgíniában (1607). A puritán csoportok érkezése jelentős változást hozott (pl. Mayflower, 1620). Őket már tőkés vállalkozók szállították pénzért, s ennek fejében 4-7 évre átmenetileg rabszolgaként éltek és dolgoztak.

A puritánok magukkal hozták az öngazgatás gyakorlatát, s az angol közigazgatás hiányában maguk alakították kormányzati rendszerüket. A király a gyarmati tanács segítségével kormányozta a gyarmatokat, de mindet külön-külön, egymástól függetlenül. A telepések szükségszerűen kapcsolatba kerültek a területen élő indián törzsekkel, akikkel részben kereskedtek (pl. prémekért cserébe fegyverek, szerszámok), de az újabb telepések érkezésével a területekért harc tört ki. A behurcolt betegségek és a harcok következtében az indiánok jelentős része meghalt.

A gyarmatok a kedvező természeti feltételek miatt gyorsan fejlődtek a 17–18. században. Az északi gyarmatok iparral is foglalkoztak: kiépültek a malmok, húzóágazat lett a hajóépítés, halászat, kereskedelem (pl. cukor-rum). Ennek a térségnek a központja Boston. A középső gyarmatokon elsősorban farmergazdálkodás és az ehhez kapcsolódó kézműipar erősödött meg. Ennek a térségnek a központja New York. A déli gyarmatokon rabszolgatartó ültetvények voltak, ahol indigót, dohányt, cukornádat, gyapotot termesztettek. Ezeket az árukat elsősorban Európába szállították, így ezek a területek szorosabban kötődtek az angol gazdasághoz is.

A gyarmatokon élők önálló törvényhozó testületeket alakítottak (az adózók, majd minden férfi szavazhatott). Mivel farmokat alapítottak a szabaddá váló területeken, ezért elégedetlenség esetén nyugatabbra vándoroltak, ami viszont nem volt érdeke a kormánynak az adózók elvesztése miatt. Így az angol gyarmati kormányzat célja a lakosság megtartása lett, amiért hajlandók voltak engedményeket tenni a politikai jogok, a szabad földfoglalás és a vallásszabadság terén.

2. A hétéves háború következménye a gyarmatokon

A hétéves háborúig a gyarmatok jó viszonyt alakítottak ki az anyaországgal, a gazdasági együttműködés mindkét fél számára előnyösen működött. Ebben az együttműködésben a hétéves háború hozott változást. A hétéves háborúban a franciák és britek összecsapása az észak-amerikai gyarmati területek uralmáért folyt. A háború végére Franciaország gyakorlatilag kiszorult a kontinensről, Nagy-Britannia azonban nagyon eladósodott a nagy költségek miatt. A háború alatt és után a gyarmati lakosságra korábban ismeretlen adókat róttak ki, ami egyrészt sértette anyagi érdekeiket, másrészt pedig a kivetés módja miatt a korábban megkapott önkormányzati jogait.

Nagy-Britannia megijedt a telepések gyorsan fejlődő öntudatától és gazdaságától, ezért korlátozni akarták további gyarapodásukat. Megtiltották újabb területek bete-

lepítését, beszállásolási kötelezettséget róttak ki rájuk, egyre újabb adófajták bevezetésével próbálkoztak (pl. vámokat vetettek ki a cukorra, a melaszra, a borra, kávéra, kiadták az ún. bélyegtörvényt). Ezek túlnyomó részét a gyarmatosok ellenállása miatt kénytelenek voltak visszavonni. Tovább növelte a brit terheket a térség védelmének és igazgatásának megszervezése, s ezeket a költségeket is a gyarmatokkal kívánták megfizettetni (adóemelés), és a gyarmati öngazgatást vissza akarták szorítani.

A gyarmatok gazdasági megerősödése miatt Nagy-Britannia azt gondolta, hogy konkurenciát jelenthetnek számára, így megpróbálta akadályozni a fejlődésüket. Az északi árukkal szembeni brit védővámok bevezetése és amerikai kereskedők kitiltása a Brit Birodalom piacairól komoly sérelmet jelentett a gyarmatokon.

A gyarmatok elleni újabb szankciók azonban polgári engedetlenségi mozgalmakhoz vezettek: pl. adót nem fizettek, csempészték, bojkottáltak. Kimondták, hogy csak akkor fizetnek adót, ha azt saját törvényhozóik vetik ki rájuk, azaz képviseleti jogot követeltek. A brit áruk bojkottja miatt a bevételek visszaestek, ezért a brit üzleti körök követelésére enyhítette a brit kormányzat a megszorításokat, de képviseleti jogot továbbra sem adtak.

Az engedmények azonban átmenetiek voltak, újra emelték az adókat és a vámokat, erre válaszul az amerikaiak megtámadták a vámtiszteket, a brit katonákat. Az 1770-es bostoni mézárlásnak is nevezett esemény során a tiltakozó felbőszült tömeg körbefogta a brit hadsereg járőr alakulatát, azok a tömegbe lőttek, megölve öt embert. A teavám kivételével végül minden korlátozó intézkedést eltöröltek, a tea azonban a Kelet-indiai Társaság monopóliumot kapott. Erre az amerikaiak meghírdették a tea bojkottját, és 1773-ban az ún. bostoni teadélutánon a tengerbe borították a hajók rakományát.

A britek erre blokád alá vették Bostont, és korlátozták a helyi igazgatás jogkörét, szigorították a nyugatra költözés tilalmát. A brit megtorlások miatt a gyarmatok 1774-ben összehívták az első Kontinentális Kongresszust, és kinyilvánították a kényszerítő intézkedések törvénytelenységét.

3. Az amerikai függetlenségi háború

Az első fegyveres akcióra Lexingtonnál került sor (1775). Mivel III. György király a gyarmatok teljes behódolását akarta, amire azok nem voltak hajlandók, ezért a háború véglegessé vált.

1774 szeptemberében összeült a philadelphiai kongresszus, aminek megbízásából Thomas Jefferson kidolgozta a Függetlenségi nyilatkozatot, amit 1776. július 4-én ünnepléses keretek között a kongresszus elfogadott. A nyilatkozat a francia felvilágosodás szellemében íródott, a természetjog alapján kinyilvánította az életre, szabadságra, boldogságra törekvéshez való jogot (tulajdonjog), és ezek biztosítását, valamint a társadalmi szerződés és népfelség értelmében különválasztotta a törvényhozást a végrehajtó hatalomtól és az igazságszolgáltatástól. Kimondta, hogy a választó polgárok leválthatják kormányukat, hiszen az nem valamiféle örökletes hatalom, hanem a polgárok megbízásából működik. A dokumentum kinyilvánította a Nagy-Britanniától való elszakadást, kimondta az Amerikai Egyesült Államok megalakulását.

A kezdeti brit győzelmek után az amerikaiak kerültek a frontális ütközetek, helyette az indián szétszórt alakzatot alkalmazták a brit erők felmorzsolására. Az 1777-es saratogai amerikai győzelem után számos európai uralkodó – főleg a francia (XVI. Lajos), de a spanyol és a holland is – fegyveresen támogatta a királyukat zsarnoknak nyilvánító, fellázadt gyarmatokat. Nagy-Britannia meggyengítésének lehetőségét ugyanis nem akarták elszalasztani, ám közben nem vették figyelembe, hogy az új, a szabadságjogokra épülő elvek az ő koronájukra is veszélyeket jelenthetnek. 1781-ben Yorktown-nál az

amerikaiak döntő győzelmet arattak. Az 1783-ban Versailles-ban megkötött békében a britek elismerték a gyarmatok függetlenségét. A független ország első államfője a gyarmati hadsereg vezetője, George Washington lett.

4. Az USA alkotmánya

A békekötés után gyorsan világossá lett, hogy szabályozni kell a 13 állam viszonyát, ezért 1787-ben összeült Philadelphiában az alkotmányozó gyűlés. Két koncepciót foglalmaztak meg.

A föderalisták (pl. George Washington) egy erős központi kormányzat kialakítását támogatták volna. A föderalizmus ellenzői az egyes államok szuverenitása és a gyenge központi kormányzat mellett szálltak síkra (pl. Jefferson). Végül kompromisszumos megoldás született.

Az alkotmányban megfogalmazott alapelvek:

1. A népszuverenitáson alapuló köztársasági államforma, ami szerint a hatalom a nép kezében van, és a hatalmat a nép választott képviselői gyakorolják.
2. A föderalizmus jegyében a hatalmat megosztották a központi kormányzat és a tagállamok között. Az alkotmány tehát tartalmazta ugyan a hatalom megosztását, de jelentős hatalmat adott a nemzeti kormányzatnak az államok rovására. Minden tagállamnak saját törvényhozása és kormánya van.
3. A hatalmi ágak megosztása érvényesült, amikor megtörtént a törvényt hozó, a törvényt végrehajtó és a törvényt értelmező szerepek szétosztása. A törvényhozói hatalom a Kongresszus, a végrehajtói az elnök, az igazságszolgáltatói pedig a bíróságok kezében van. Az egyik ágban való részvétel kizárja a másik kettőben való részvételt, ezzel megakadályozza, hogy a kormányzati hatalom egy ember vagy csoport kezébe kerüljön.
4. A fékek és ellensúlyok rendszere alkotmányos felfogása teszi lehetővé, hogy minden kormányzati ág betekintessen a többi munkájába, és ellenőrizhesse azokat. Az alkotmányozók érvelése szerint ezek a kölcsönös ellenőrzések megakadályozzák, hogy egy hatalmi ág felülkerekedjen, vagy figyelmen kívül hagyhassa a többit.

A Kongresszus kétkamarás. A Képviselőháznak nevezett alsóházban két évente tartott, közvetlen választással delegált képviselők dolgoztak, akiknek száma függött az állam lélekszámától, azaz itt a nagyobb államok előnybe kerültek. A Szenátusnak nevezett felsőházba azonban tagállamonként két-két főt delegáltak a tagállami törvényhozó testületek, ezzel biztosították a kisebb államok befolyását is.

A végrehajtó hatalom feje az elnök, aki egyszerre állam- és kormányfő (prezidenciaális rendszer), tehát nagyon erős jogosítványai vannak. Őt közvetlen, elektoros választáson hatalmazzák fel hivatala viselésére 4 évre. Az elektor a több forduló, közvetett választási rendszerben a választók által megválasztott személy, aki a következő fordulóban a nevükben szavaz. (Minden negyedik év november első hétfője utáni kedden, felavatás az azt követő év január 20-án.) A szövetségi kormány feladata például a védelem megszervezése (milícia, nemzeti gárda), a külpolitika, a pénzügy (pl. a bankjegykibocsátás), a kereskedelem és a postahálózat működtetése. A hadsereg parancsnoka az elnök.

A bírói testületek közül a legmagasabb szintű a Legfelső Bíróság, amelynek tagjait az elnök nevezi ki élethossziglan, de az elnöktől függetlenek, ezért tudják ellátni az alkotmánybírói feladatokat, a törvényhozás jogi felügyeletét.

Az alkotmány rögzítette a szabadságjogokat, de kimaradt a rabszolgaság eltörlésére vonatkozó cikkely, mert csak így tudták biztosítani az északi és déli államok együttműködését. Ez az egyik legjelentősebb konfliktus, amivel a létrejött új államnak szembe

kellett néznie, s megoldatlansága vezet részben az 1861–1865 között zajló polgárháborúhoz.

Az alkotmány módosítása kiegészítésekkel történik. Az első tíz 1791-ben készült, ezt Bill of rights-nak is nevezik, s pl. az egyes állampolgárok szabadságjogait (szólás, sajtó, gyülekezés, fegyverviselés) és a kormány túlkapásai elleni garanciákat tartalmazza. Napjainkig összesen huszonhét kiegészítést fogadtak el, ezek kiegészítik az alaptörvény eredeti szövegét, esetenként hatályon kívül helyezik az eredeti alkotmány egyes cikkelyeit vagy egy korábbi módosítást.

Mintatétel

A források és ismeretei segítségével jellemezze az angol alkotmányos monarchia rendszerét és működését! Használja a középiskolai történelmi atlaszt!

Feleletében térjen ki az alábbi szempontokra:

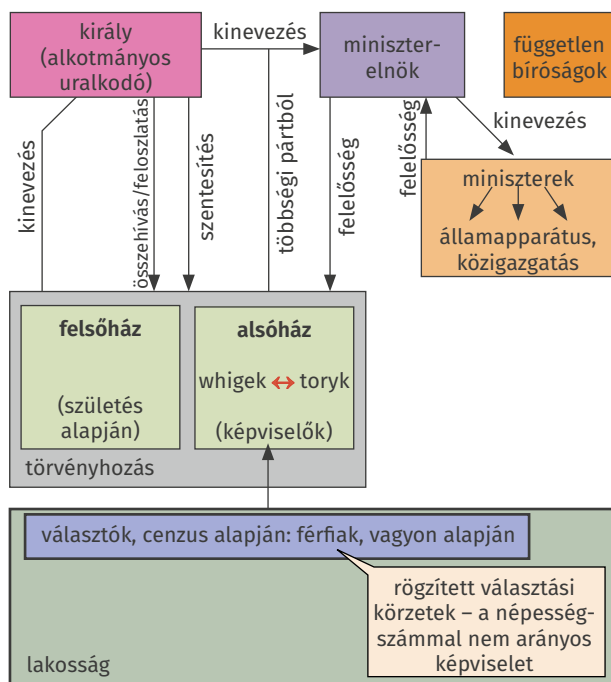
- az alkotmányos monarchia kialakulása;
- a felvilágosodás politikai filozófiája;
- az alkotmányos monarchista berendezkedés jellemzői.

„Az ember teljesen egyenlőnek és szabadnak született. Megvan a joga, hogy békésen és zavartalanul éljen azokkal a jogokkal, melyeket a természeti törvény neki nyújt. A természet nemcsak arra ad jogot, hogy megvédje javait: azaz az életét, szabadságát és vagyont a mások jogtalansága vagy merénylete ellen, hanem arra is, hogy ítéljen és meg is büntesse azokat, akik a természeti törvényt megsértik. Ha pedig rendkívül nagy bűnről van szó, még halállal is sújthatja a vétkest. Ámde az államban ez nem lehetséges. Ennélfogva az államban az emberek meg vannak fosztva természeti jogaiktól. E jog az államra van átruházva, mellyel ez a szükségeshez képest intézkedik, de az intézkedések (törvények) úgy tekinthetők, mintha a polgárok maguk hozták volna.” (John Locke)

„Anglia jelenleg a világ legszabadabb országa,[...] mert az uralkodónak nem áll módjában jogtalanságot elkövetni senkivel szemben, mivel hatalma korlátozott és ellenőrzött.” (Montesquieu)

„[...] 1689. február 13-án őfelségeik jelenlétében [...] egy írásbeli nyilatkozatot adtak ki, melyet a felső- és alsóháznak összes tagjai fogalmaztak, amint az itt következik:

1. Hogy a bitorolt hatalom, ti. a törvényeknek ideiglenesen hatályon kívül helyezése vagy a törvények végrehajtásának megakadályozása, csupán királyi tekintély alapján, a parlament hozzájárulása nélkül, törvénytelen [...]
4. Hogy a korona céljaira való pénzfelvétel bármily ürügy vagy kiváltságok alapján a parlament hozzájárulása nélkül hosszabb időre és más módon, mint ahogyan a megajánlás megszabta vagy meg fogja szabni, törvénytelen. [...]
6. Hogy az országban béke idején, a parlament hozzájárulása nélkül állandó hadsereg felállítása és tartása törvénytelen. [...]
8. Hogy a parlamenti választások szabadok.
9. Hogy a szólás-, vitatkozás és tárgyalás szabadságát a parlamenten kívül semminemű hatóság, semmiféle helyen kérdés tárgyává nem teheti.” (Jognyilatkozat, 1689)

Korabeli festmény az angol választásokról

Az angol alkotmányos monarchia a 18. században

Feleletvázlat

Bevezetés

A Stuartok bukása című rész első gondolata ¶ 173.o. I./1.

Tárgyalás

1. Az alkotmányos monarchia kialakulása ¶ 173.o. I./1. A Stuartok bukása és I./2. A Jognyilatkozat

2. A felvilágosodás általános jellemzői ¶ 153.o. I./1., ¶ 154.o. I./2., ¶ 155.o. I./3.

Q A forrásokra vonatkozó további megállapítások:

Montesquieu szerint az angol alkotmányos monarchia legfontosabb jellemzője és egyben legpozitívabb vonása, hogy a király hatalmát korlátozza egy erre hivatott intézmény. Ez garantálja a szabadságjogokat az állampolgárok számára.

3. Az alkotmányos monarchista berendezkedés jellemzői ¶ 173.o. I./3.

Q A forrásokra vonatkozó további megállapítások:

A nyílt szavazást, a választók befolyásolását, a korrupciót gúnyolja ki a festmény alkotója (itatás, etetés, lefizetés, mulatság rendezése stb.).

A király jogkörét korlátozó intézkedés egyrészt, hogy a törvények végrehajtását, ill. érvényességét csak a parlament engedélyével akadályozhatja meg az uralkodó. Ezzel az alkotmányos monarchiában a törvényhozás kérdésében a parlament a király fölé helyeztetik, ellentétben a rendi monarchiával. A másik korlátozó intézkedés értelmében az uralkodó csak a parlament jóváhagyásával szedhet adót. A hadsereg felügyelete

még a király jogköre, de béke idején egyértelműen a parlament kontrollja alá tartozik, épp a béke megőrzése érdekében. Az alapvető szabadságjogok közé tartozó szólás-, vitatkozás és tárgyalás szabadságát csak a parlament korlátozhatja, semmilyen más országos vagy helyi testületnek ehhez joga nincs. A dokumentum deklarálja a választás szabadságát is.

Befejezés

Az Angliában létrejött, mások számára is mintául szolgáló alkotmányos monarchia tehát olyan államforma, ahol a király hatalma a parlament által elfogadott alkotmányon alapszik, a hadsereg, a pénzügyek, a kormány ellenőrzésének joga a parlamentnek felülő kormány kezében van.

17. tematika

A polgári átalakulás programja és megvalósulása a 19. századi Magyarországon (Széchenyi és Kossuth reformprogramja, április törvények, kiegyezés, a polgári állam kiépülése a dualizmus korában)

I. A REFORMKOR FŐ KÉRDÉSEI

A kultúrtörténet (és az irodalomtörténet is) 1825-től eredezteti a reformkort. Az 1825–27-es országgyűlésen szólalt fel Széchenyi István, s ajánlotta fel egy évi jövedelmét a később Tudományos Akadémiának nevezett intézmény felállítására. Történeti szempontból azonban ez az országgyűlés nem hozott újat, hiszen a hagyományos rendi elenzékiség, a sérelmi politika jegyében telt. A nemesség hangoztatta rendi kiváltságait (adómentesség), az uralkodó pedig ezért cserébe az adók és az újoncok megszavazását követelte. Történelmi szempontból a reformkort Széchenyi István Hitel című művének megjelenésétől, 1830-tól számítjuk, s a forradalom kitöréséig tart (1848. március). Az akkori politikai viták egyik fő témája az örökváltság problémája, ami összekapcsolódott a közös teherviselés bevezetésével és a jogi egyenlőség problematikájával. A jogi változásokat a népképviselői országgyűlés garantálta volna, a nemzeti célok közül pedig kiemelkedett a kultúra fejlődése és a magyar nyelv államnyelvvé tétele. A gazdasági reformok célja a hazai ipar és mezőgazdaság támogatása, ami a közlekedés fejlesztésével együtt lehetővé tette volna az Európához való felzárkózást, a világkereskedelemben való bekapcsolódást.

1. Jobbágykérdés

1.1. A jobbágyság jogi helyzete

A 19. század elején a jobbágyság helyzetét két 18. századi rendelet szabályozta. Az egyik az Urbárium (1767), melynek legfontosabb eredménye a jobbágyság terheinek törvényes rögzítése volt. A másik a II. József által kiadott jobbágyrendelet (1785), amelyben megszüntette az örökös jobbágyi állapotot, és elvileg megtiltotta a jobbágy név használatát, de nem rendezte a jobbágyok földhöz jutásának kérdését, azaz érdemi változás nem történt a helyzetükben.

A reformkori társadalom döntő többségét (kb. 80%) a sok szempontból differenciált jobbágyság alkotta. Jogi helyzetüket tekintve II. József jobbágyrendelete óta szabadon költözhettek, ám ez a lehetőség nem változtatott gazdasági kényszerekből fakadó kiszolgáltatottságukon. A jobbágyi rétegbe számítanak a mezővárosokban élők is, mindeki, aki a mezőgazdasági termelésből tartotta el magát.